

HOLLÓ LÁSZLÓ

A katolikus egyház társadalmi tanítása: az individuáletikától a társadalometikáig

Zusammenfassung: Die Soziallehre der katholischen Kirche als Teilgebiet der Ethik, hat sich geschichtlich aus der Individualethik beziehungsweise aus der Nächstenliebe herausentwickelt. Die – seit Mitte des 19. Jahrhunderts – sogenannte „soziale Frage“ ist aber durch eine grundlegende Neuordnung der sozialstrukturellen Bedingungen zu lösen. Dazu kann die katholische Kirche auf eine ganze Reihe von Sozialschriften zurückgreifen. In der folgenden Studie wird die Entwicklung der Soziallehre dargestellt, sowie die Sozialzyklen der Katholischen Kirche näher präsentiert.

Schlüsselwörter: Individualethik; Sozialethik; Sozialenzyklen; Theorie und Praxis der Sozialethik; die soziale Frage

A katolikus társadalmi tanítás vagy társadalometika a teológia egyik tudományága. Már a név kifejezi, hogy e tudományág esetén olyan jellegű etikáról van szó, amelynek témája a keresztény szempontból megközelített társadalmiság. Ez utóbbi kifejezésen pedig az ember *közösségi* létezését értjük.

Az ember közösségi lény. Minden ember közösségben él embertársaival, a keresztény ember pedig Istennel is. Jézus Krisztus a törvénytudó kérdésére válaszolva a főparancsot az Isten és az embertárs szeretetében határozta meg (Vö. Mt 22,35–40; vö. 1Jn 4,20). Nincs tehát istenszeretet a felebarát szeretete nélkül. A felebarát szeretetéhez azonban elválaszthatatlanul hozzátartozik a felebarát életét meghatározó *viszonyokkal* való törődés is. Ezzel kapcsolatban II. Szent János Pál pápa a *Sollicitudo rei socialis* kezdetű enciklikájában kifejtette, hogy a társadalomhoz, annak rendjéhez és szervezetéhez való viszony nem tetszőlegesen választható magatartás, hanem igazi lelkiismereti kérdés, amit

senki sem kerülhet meg.¹ Hogy ennek a kötelezettségnek Isten népe megfelelhessen, az egyház társadalmi tanításában fogalmazza meg – Jézus öröksége alapján – azokat az irányelveket és normákat, amelyek az emberi kapcsolatok és a társadalmi, gazdasági, politikai viszonyok kérdésében eligazításul szolgálnak. Az egyház ugyanakkor arra ösztönzi Krisztus híveit és minden jóakarató embert, hogy a társadalom szerkezeti kialakításában e társadalometikai elvek figyelembevételével működjenek együtt. Amint a pápa hangsúlyozza, „az egyház társadalmi tanításának előadása és terjesztése evangéliumi küldetés, amely az egyház sajátja. [...] Az evangelizációs feladat teljesítése társadalmi téren az egyház prófétai küldetésének megnyilvánulása.”² Mint ilyen ez a tanítás a keresztény világnézet része. Éppen ezért alig érthető, hogy legalábbis mi keresztények nem ismerjük jobban.

¹ Vö. *Sollicitudo rei socialis* 9. Az egyház társadalmi tanításának dokumentumait – az általános gyakorlatnak megfelelően – a latin kezdőszavakkal idézzük a következő kiadás alapján: TOMKA Miklós–GOJÁK János (szerk.), *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Budapest é.n. A dokumentumok többsége a <http://uj.katolikus.hu/adattar.php?h=10#pap> (Letöltés ideje: 2017. október 7) címen interneten is hozzáférhető.

Bár nyilvánvalóan túlzó optimizmussal, de *Sollicitudo rei socialis* kezdetű körlevél 41. pontjára is hivatkozva, hasonló szellemben tanít *Az egyház társadalmi tanításának a kompendiuma*, melyet 2004-ben az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa adott ki: „A keresztény tudja, hogy az Egyház társadalmi tanításában a gondolkodás alapelveit, az értékelés szempontjait és a cselekvés azon irányelveit találja, amelyekből kiindulva az átfogó és szolidáris humanizmus felé indulhat el. Ezért ennek a tanításnak a terjesztése valódi elsőbbséget élvez a lelkipásztorkodásban, hogy az egyes személyek általa tisztán lássanak és képesek legyenek értelmezni a mai valóságot, keresni a cselekvés alkalmas útjait: »Az Egyház társadalmi tanításának előadása és terjesztése evangéliumi küldetés, amely az Egyháznak sajátja.«” Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa, *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, Budapest 2007, 7.

² *Sollicitudo rei socialis* 41.

Bár egyházunknak hivatalosan és ilyen név alatt megfogalmazott tanítása mindössze az 1891-ban XIII. Leó pápa által kiadott *Rerum novarum* enciklika megjelenése óta van, a vonatkozó gyakorlat messze megelőzi a tanítást, és egészen az ősegyházig nyúlik vissza. A téma terjedelme okán csak nagyvonalakban tehetjük, mégis igyekszünk megvizsgálni kétezer éves anyaszentegyházunk társadalmi érzékenységének elméletben és gyakorlatban egyaránt jelentkező megnyilvánulási formáit. Ezt követően szintén csak nagyvonalakban vázoljuk egyházunk mára kikristályosodott társadalometikai tanítását az 1891 óta megjelent társadalometikai dokumentumok és az azokban megfogalmazódó alapelvek bemutatásával. Végül egy további tanulmányban röviden vázoljuk az egyetemes egyház tanítása nyomán jelentkező és megnyilvánuló szociális érzékenység jeleit a Gyulafehérvári Főegyházmegyében.

1. A katolikus társadalomerkölcsi tanítás kialakulása

A kereszténységnek kétezer év óta és a különböző felekezeteknek az önállósodásuktól kezdődően az Isten imádása mellett a jézusi főparancs alapján mindig is az ember szolgálata volt a központi igyekezete. Kezdetben ez a törekvés kizárólag *individuéletikai* jellegű volt, az egyént célozta meg, és legfelsőbb normája a felebarát – ma azt mondanánk: embertárs – szeretetében fogalmazódott meg. Jézus Krisztus az evangéliumban nem a társadalom, a gazdaság, a politika szerkezeti átalakítását hirdette meg, bár erre – a mi szempontunkból – a kor körülményei alapos okot szolgáltatott volna, hanem a személyes megtérést és Isten követésének gyakorlatát az adott társadalmi helyzetben. Ennek az erkölcsi létszemléletnek a tartalma tehát kétségtelenül *individuéletikai* indíttatású. Arra mutat rá, hogy az egyénnek hogyan kell viselkednie a boldogság (földi boldogság és halál

utáni üdvösség) elnyerése érdekében. A felebaráti szeretet konkrét megvalósulása minden embertárs iránti szeretetben, de különösképpen az özvegyek, árvák, betegek és általában a társadalom peremvidékére sodródottak megsegítésében nyert formát.

Az individuáletikai normák teljesítése az egyén részéről nyilván a közösségi élet jó megvalósítását is szolgálja. Mégis például az irgalmas szamaritánusról szóló példabeszéd (Lk 10,29–37) is – míg nagyszerűen szemlélteti, hogy a felebarát (ebben az esetben éppen egy szamaritánus) miként viselkedik vagy miként kell viselkednie az út szélén fekvő kirabolt, félholt emberrel – nem vizsgálja a kérdést, hogy a környéken milyen viszonyok teszik lehetővé, illetve engedik meg a rablótámadásokat és nem érinti azt a *társadalometikai* megoldást, hogy miként lehetne a Jeruzsálem és Jerikó közti utat biztonságossá tenni. Ennek a társadalometikai „érdektelenségnek” főként két oka van. Egyfelől az ősegyház ige hirdetésében kétségtelenül megnyilvánuló közeli parúziavárás (Róm 13,11; Gal 6,10, az 1Tessz félreértése), ami azt eredményezte, hogy Isten országának közeli eljövetele fényben a társadalmi viszonyok és struktúrák megváltoztatása nem látszott sürgetőnek. Másfelől a hatalommal és befolyással nem rendelkező ősegyháznak nem volt lehetősége a társadalmi rend megváltoztatására átfogó lépéseket tenni, ezért a világ „kontrasztársadalmának”³ tekintette magát, és az evangéliumi belső ethosz megélésére törekedve igyekezett megjelölni a társadalmi együttélés lehetőségeinek helyes útját. A társadalometikai szándékok kezdetben a közösségen belüli struktúrákra vonatkoztak, és a közösségen belül alig lehetett megkülönböztetni őket a személyek egyéni szeretetgyakorlatától.⁴ Az emberi együttéléstől

³ Vö. LOHFINK, Gerhard, *Milyennek akarta Jézus a közösséget?* Egyházfórum könyvek, Zürich 1992.

⁴ Vö. ARZENBACHER, Arno, *Keresztény társadalometika*, Budapest 2001, 29.

adódó társadalmi gondok azonban a felebarát szolgálatát fokozatosan társadalmi területre is átvitték. Az egyház a vonatkozó tanítását a keresztény társadalometika tudományában fogalmazta meg, amely a Krisztus tanítása alapján álló társadalomszemléletet foglalja magában.

1.1. A katolikus társadalomerkölcsi tanítás forrásai

Főleg protestáns körökben nemegyszer felvetődik a kérdés, hogy a keresztény társadalmi tanítás a Szentírásban találja-e inspirációját vagy pedig a természetjogban és a társadalombölcsületben. A keresztény társadalometika sajátosságát nyilván csak akkor tudjuk meghatározni, ha a Szentíráshoz fordulunk. Ugyanis a keresztény hit a Szentírásból nyeri azokat a mértékadó bizonyosságokat, amelyek az egész keresztény életgyakorlat számára döntő fontosságúak és ezért mind az individuáletikai, mind pedig a társadalometikai szemléletmód irányát meghatározzák. Ha azonban a „bibliai etikáról” beszélünk, akkor mindig szem előtt kell tartanunk, hogy mind az Ószövetség, mind pedig az Újszövetség könyveinek etikai útmutatásai egy tőlünk időben és térben távol eső korból és földrajzi területéről – és ennek következtében számunkra sok szempontból idegen társadalmi formából – származnak.⁵ Ennek ellenére – vagy éppen ezzel együtt – azt kell mondanunk, hogy társadalometikailag fontos bizonyosságokat tartalmaznak, amelyek megalapozhatnak egy átfogó társadalomszemléletet. A Szentírás, elsősorban az Újszövetség által hozott új irányultság középpontjában a szeretet kettős parancsa áll (Mk 12,28; 31; Lk 10,25–28). Mivel adott helyzetben bárki lehet felebarát, még az ellenség is, így a megkívánt szeretet „címzettjét” és az etikai elvárás mértékét egyedül a szükség ha-

⁵ Vö. PREUSS, Horts Dietrich, *Theologie des Alten Testaments* Bd. 2: *Israels Weg mit JHWH*, Stuttgart–Berlin–Köln 1992, 199.

tározza meg, tehát az, hogy az adott embertárs *tényleg segítségre szorul-e*.⁶

A katolikus társadalmi tanítás azonban az isteni kinyilatkoztatás mellett a természetjogot is azzal *egyenrangú* forrásnak tekinti. Felismeréseiben a természetes erkölcsi törvényre csakúgy támaszkodik, mint a kinyilatkoztatásra.⁷ XII. Piusz a *Rerum novarum* 50. évfordulóján, 1941 pünkösdjén tartott rádióbeszédében ebben a témakörben a dolgok azon rendjéről szolt, amelyet „Isten nyilvánított ki a természetjog és a kinyilatkoztatás által”⁸. A pápa a katolikus hagyománnyal összecsengően egyértelműen tanítja, hogy Isten az emberi értelem és a teremtett világ által is kinyilatkoztatja magát. Nem rejtőzött el teljesen az emberek elől. A bűnbeesés után is megmaradt az ember értelmi képessége arra, hogy a teremtett világ létéből, törvényeiből, szépségéből és célszerűségéből felismerje az Alkotót (Róm 1,19–20; ApCsel 17,26–29). Az ilyen értelemben vett isteni kinyilatkoztatás lehetővé teszi a következtetések kiterjesztését az emberi és társadalmi valóság különböző területeire. Ezért szentelt a pápa is nagy figyelmet a természetjognak. A nemzetiszocializmus, a fasizmus és marxizmus tanaival szemben a természetjog hangsúlyozása látszott a legmegfelelőbbnek, mivel az, függetlenül minden valósi megfontolástól mindenkire érvényes.

A szentírási szövegek értelmezésében nagy szolgálatot tesznek az első századok egyházatyáinak és az egzegétáknak az írásai egészen napjainkig. A Szentírásban megtaláljuk a társadalom felépítéséhez szükséges általános erkölcsi alapelveket, de nyilván

⁶ Vö. az irgalmas szamaritánusról szóló példabeszéd Lk 10, 29–37.

⁷ A természetes erkölcsi törvény magyarázatához lásd HOLLÓ László, *Helyzet és törvény. A konzervatív és progresszív magatartásforma a természettörvény és a szituációs etika tükrében*. In: *Keresztény Szó*, 1998/6. 28–31.

⁸ XII. Piusz, *Radiomessaggio per il 50. anniversario della „Rerum novarum”*, 5. In: AAS 33 (1941) 196–197.

nem találunk választ korunk minden problémájára: például a genetikai manipuláció, a népesedésrobbanás, a munkanélküliség vagy a menekült- illetve gazdasági bevándorlás kérdéseire. Az egyes korok sajátos problémáira az egyház a történelmi helyzet, az „idők jelei” és a szaktudományok kutatási eredményei ismeretében, a hit által megvilágított értelemmel keresi a megoldásokat: „Isten egész népének, főleg a pásztoroknak és a hittudósoknak a feladata, hogy a Szentlélek segítségével korunk sokféleképpen felhangzó szavát figyelmesen hallgassák, hitelességét megállapítsák és értelmezzék, azután pedig az isteni Ige fényénél vonják le belőle a következtetéseket.”⁹ Ezt a feladatot az egyház tanítói kezdettől fogva vállalták.

Az egyházatyák korában a társadalom életében jelentős átalakulások még nem történtek, ezért társadalmi problémák részletes tárgyalására ekkor még nem került sor. Ám alkalmoszerűen foglalkoztak szociális kérdésekkel is, főleg a szegények gondozásával kapcsolatban. Állandóan visszatérő gondolat a gazdagság veszélyeire való figyelmeztetés, amit más-más oldalról megvilágítva megtalálunk a *Didakhéban* – a 2. században keletkezett „tanításban” – csakúgy, mint Origenész, Szent Ciprián, Szent Ambrus, Szent Jeromos vagy Aranyszájú Szent János és Szent Ágoston műveiben.

Aranyszájú Szent Jánostól származik a következő súlyos figyelmeztetés: „Amit sáfárkodásra kaptál, ne tartsd meg sajátod gyanánt! Az éhező az a kenyér, amit visszatartasz, és a mezítele né a ruha, amelyet szekrényedben őrzöl. A szűkölködő a pénz, amit elástál. Azért jogtalanságot követsz el mindenkivel szem-

⁹ *Gaudium et spes* 44.

ben, akiken segíthetnél, de nem segítesz.”¹⁰ Röviden, frappánsan Szent Ágoston foglalta össze ennek a tanításnak a lényegét: „A gazdagok feleslege a szegények tulajdona”.¹¹

Szent Ágoston a szegénységgel kapcsolatos szociális kérdéseken kívül – főként a *De Civitate Dei* című munkájában – már foglalkozik olyan társadalmi kérdésekkel is, mint a központi hatalom decentralizációjának szükségessége. Arra utal, hogy több kisebb állam jószomszédi viszonyban együttműködve hatásosabban szolgálhatná a közösség jólétét.

A középkorban Aquinói Szent Tamás fejtett ki jelentős munkát e téren. A katolikus teológia és ezen belül a társadalmi tanítás természetjogi megalapozását szolgálta azáltal, hogy tanrendszerének megalapozására a kinyilatkoztatás mellett Arisztotelészig nyúlt vissza.

1.2. A katolikus társadalomerkölcsi tanítás, illetve gyakorlat fejlődése

Bár mint fentebb utaltunk rá, az egyházunk hivatalos „társadalmi tanítása” ilyen név alatt mindössze 126 éves, azt mondhatjuk, hogy „társadalmi tanítás” vagy „szociáletika” nélkül is volt ilyen, a társadalom jobbítására, az adott korok társadalmi kérdéseinek megoldására irányuló gyakorlata. Volt tehát társadalmi tanítás szerinti gyakorlata az egyháznak, amikor még a mai értelemben vett „társadalmi tanítást” nem is fogalmaztak meg. Számtalan vonatkozó egyházi gyakorlat közül csupán példaként pontszerűen emelünk ki néhány – az egyház történelme folyamán gyakorolt – szociális tevékenységet.

¹⁰ In: Migne, *Patrologia Graeca*. Tom. 31, 276, idézi: MUZSLAY István SJ, *Az Egyház szociális tanítása* (Studia Theologica Budapestinensia 17), Budapest 1997, 60.

¹¹ AUGUSTINUS, *De Trinitate*, lib. 14, a. 9, idézi: MUZSLAY. 61.

Míg a római birodalomban az állam akciószerűen, nagy ínségek idején segítette a rászorulókat pl. az ún. gabonaosztás (*frumentum publicum*) formájában, amit csak a római polgárok kaphattak, addig a keresztények gyakorlata ettől eltért. A keresztelés előtt például megkérdezték a katekumeneket: „Tisztelték-e az özvegyeket, látogatták-e a betegeket, gyakorolták-e a jó cselekedeteket?”¹² A szeretetszolgálatuk nem csupán esetleges és diszkriminatív volt, nem csak a közösség saját szegényeit, de másokat is segítettek. Erre látunk példát a IV. század első évtizedében pusztító éhínség idején is, amikor a keresztények „egygyülekezetbe gyűjtötték össze az egész városból azoknak a sokaságát, akiket elcsigázott az éhség, és *mindenkinek* kenyéret osztottak”.¹³ Nyilván a vonatkozó törekvések individuáletikai jellegűek voltak, ha esetenként pl. az özvegyek rendjével intézményes formát is öltöttek, alapvetően nem a társadalmi probléma mint olyan intézményes formában való megoldását célozták meg.

Hasonlóképpen megemlíthetnénk az első évezredből a Szent Benedek által alapított bencés rendet, mely „ora et labora” jelmondatával a népvándorlást követően letelepedett népek körében a mezőgazdaságot meghonosította, az erdős vidékek feltörésével és a földművelés bevezetésével hozzájárult az életszínvonal emeléséhez. A szintén Benedek regulája alapján álló kamalduli rend (*Congregatio Camaldulensis*) a 11. századtól szintén ki-

¹² *A Traditio Apostolica* XX. In: *Az ókeresztény kor egyházfegyelme.* (Ókeresztény írók V. kötet. Szerk. VANYÓ László), Budapest 1983, 83–107, itt 92. Értelmezéséhez vö. KINZIG, Wolfram–MARKSCHIES, Christoph-VINZENT, Markus, *Tauffragen und Bekenntnis: Studie zur sogenannten „Traditio Apostolica“, zu den „Interrogationes de fide“ und zum „Römischen Glaubensbekenntnis“*, Berlin–New York 1999.

¹³ *Euszebiosz egyháztörténete.* (Ókeresztény írók IV. kötet. Szerk. VANYÓ László), Budapest 1983, 390.

emelkedő teljesítményt nyújtott a mezőgazdaság, főként az erdőművelési ismeretek fejlesztése terén.

A középkorból szemléltető példaként még megemlítnék két sajátos, kifejezetten társadalmi kérdés megoldására szerveződött közösséget. A hídépítők testvérisége, valamint a trinitárius, ún. fogolykiváltó szerzetesrend központi sajátos karizmája szintén válasz volt a kor sajátos szociális kérdéseire, kifejezetten a közösség javát, az adott kor társadalmának közjavát szolgálták. Az ókorban az erősen központosított római birodalom által kiépített nagyszerű úthálózatot a középkorban ilyen központi hatalom hiányában kellett fenntartani. Nagy Károly ugyan megpróbálta az utak javítását és vízi utak kialakítását, de halála után e tekintetben az állam csődöt mondott. Így adva volt a kor szociális kérdése, az utak és hidak építésének és karbantartásának problémája. Erre a korkérdésre a választ az egyház adta meg azzal, hogy átvette az építkezések irányítását. A legnagyobb vallásos lelkesültség idején, a második évezred első századaiban a hidak építését a jótékonyság műveként tartották számon, és így az ideál megvalósítására Dél-Franciaországban a 12. század közepén létrejött a lovagokra, szerzetesekre és dolgozó testvérekre tagozódó testvériség, a hídépítők rendje (Frères pontifes – Fratres pontifices). Ez a félig egyházi, félig világi egyesülés utakat, hidakat, kompokat épített és tartott fenn és pápai jóváhagyással szolgáltatta a köz javát.¹⁴

Szintén a 12. századtól kialakuló szociális probléma volt a keresztesháborúk és a spanyol reconquista (az Ibériai félsziget visszahódítása, illetve a muzulmán mórok visszaszorítása) ide-

¹⁴ Vö. *Meyers Konversations-Lexikon*, Band 3: *Blattkäfer – Chimbote*, Verlag des Bibliographischen Instituts, Leipzig–Wien 1885–1892, 502; ZELOVICH Kornél, *A Magyar Királyi József Műegyetem és a hazai technikai felső oktatás története*, Budapest 1922, 4–5.

jén fogságba esett keresztények helyzetének problémája. Ennek a szociális kérdésnek a megoldására alakult a III. Ince pápa által 1198-ban jóváhagyott trinitáriusok rendje, vagyis a Szentháromság Sarutlan Rabkiváltó Rend (*Ordo Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum*). A rend tagjai vállalkoztak a pogányok fogságában sínylődő keresztények kiváltására, ha kellett, még önmaguk feláldozása árán is. Rendházaik mellé a kiszabadított rabok ápolására kórházakat és menhelyeket létesítettek.

A trinitárius rend tagjai az újkorban is megtalálták helyüket, sőt az oszmán birodalom elleni felszabadító háborúk során jelentőségük tovább nőtt. A rend az idők folyamán mindinkább szellemi és diplomáciai jelentőségűvé vált. Előkelő modorukkal, finom diplomáciájukkal, tudásukkal, szigorú aszkéta életükkel szolgálták hivatásukat, a rabkiváltást.¹⁵

A fentebbi két közösségre való hivatkozás csupán példa kívánt lenni, mert az egyház káptalani iskoláiban kezdett, és a későbbiekben a tanító rendek kialakulásával azok által átvett oktatás szintén társadalmi feladat betöltése volt, csakúgy, mint majdhogynem minden szerzetesrendnek a sajátos karizmája szerinti ténykedése. Így ide tartozik a legkülönbözőbb tanító rendek népnevelő munkája csakúgy, mint a gyógyítással, kórházak, árvaházak fenntartásával foglalkozó rendek munkája, és mint az 1923-ban alapított *szociális testvérek* kifejezetten karitatív, szociális és mozgalmi munkájában megnyilvánuló társadalmi szerep.

¹⁵ Vö. DOMONKOS János, *A Szentháromság rabkiváltó rendje. (Ordo Sanctissimae Trinitatis de redemptionis captivorum)*. In: http://web.axelero.hu/kesz/jel/05_09/monkos.html (Letöltés ideje: 2017. augusztus 29)

2. Az egyház tényleges társadalomerkölcsi tanítása – alapdokumentumok

Az egyház társadalmi tanítása mint önálló rendszer a 18–19. században a polgárosodás és liberalizmus kibontakozása, a forradalmak és a nemzeti ébredés, valamint főként a gazdasági változások, mindenekelőtt az iparosodás által előidézett társadalmi problémákra adott egyházi válaszként jött létre.

A kor politikai és ideológiai vallás- és egyházellenességére a katolikus egyház kezdetben a saját belső egységének erősítésével és a modern kor céleszményeinek elutasításával válaszolt. A változó világgal szemben értetlenül álló egyház azonban csakhamar megtapasztalta az átalakulás nehézségeit: a munkáskérdést, a kizsákmányolást, a társadalmi rend megrendülését. Világszerte segélyakciók indultak. E tekintetben Franciaországból kiindulva a Szent Vince egyesületek, Németországból pedig a Kolping egylet végzett áldásos munkát.

A tulajdonképpeni rendszerező katolikus társadalmi tanítást az egyház tanítóhivatala az utóbbi, közel százharminc év társadalmi kérdésekkel foglalkozó enciklikáiban dolgozta ki. Bár ezek az enciklikák alkalmi iratokként a kor égető problémáira válaszolnak, napjainkra mégis már jól felépített, rendszerezett társadalmi doktrínát képeznek. Éppen mivel az egyes korok társadalmi-gazdasági kérdéseivel kapcsolatban foglalnak állást, a vonatkozó társadalmi-politikai viták fényében kell értelmeznünk azokat

Az első ilyen jellegű enciklika XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű írása, amelyet 1891-ben adott ki, különleges hangsúllyal a munkáskérdésre vonatkozóan. Bár megkésett vele – a szocialis-

ta mozgalom hamarabb reagált az ipari társadalom kihívásaira¹⁶ –, olyan társadalomerkölcsi tanítást fogalmazott meg, amellyel hozzájárult a szociálpolitika és a szociális törvények szükségességének a köztudatban való elmélyítéséhez. Rámutatott, hogy a kapitalista gazdasági berendezkedésnek nem szükségszerű velejárója az osztályharc, hiszen a tőke és a munka kölcsönösen egymásra vannak utalva. Így csakis az egymásra utalt munka és tőke viszonyának igazságos rendezése segíthet az együttműködés útján. Ugyanakkor a pápa kiemeli egyfelől a saját tulajdon birtoklásához való jogot, másfelől a munka elsődlegességét a tőkével szemben, mert az közelebb áll az emberhez, mint ez utóbbi.¹⁷

XI. Piusz pápa a *Rerum novarum* 40. évfordulóján, 1931-ben, az általa kiadott *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikában a totalitárius rendszerek árnyékában főként a társadalmi rendszer kérdésével foglalkozott. A katolikus szociális tanítás továbbfejlesztése során a szeretet mellett a szolidaritást, a totalitarizmus helyébe a szubszidiaritást, a szélsőséges individualizmus és a kollektivismus ellenébe a perszonalitást állította.

XII. Piusz pápa ugyan nem adott ki társadalometikai jelleű enciklikát, de vonatkozó tanítását a negyvenes évek elején megtartott rádióüzeneteiben tette közzé, melyeknek ismétlődő központi gondolata a világbékére való törekvés szükségességének bemutatása volt. Az 1944. évi karácsonyi beszédében a társa-

¹⁶ Vö. A *Kommunista Kiáltvány* megfogalmazása 1848-ban; a Nemzeti Munkásszövetség, vagyis az I. Internacionálé megteremtése 1864-ben; Karl Marx A *tőke* című munkája első kötetének megjelenése 1867-ben, a második kötet 1885-ben.

¹⁷ *Rerum novarum*, 4–5.

dalmi berendezkedés legmegfelelőbb formájaként a demokráciát ajánlotta.¹⁸

XXIII. János pápává választása és a II. vatikáni zsinat új utat szabott az egyház társadalmi tanításának is csakúgy, mint magának az egyháznak. A pápa a *Rerum novarum* 70. évfordulóján, 1961-ben adta ki a *Mater et magistra* kezdetű enciklikát. Ez a dokumentum átfogó jellegű. A társadalmi rendszer minden lényeges kérdésével kapcsolatban állást foglal. Hangsúlyozza az intervenciós szociális államszervezet jelentőségét, de ugyanakkor az egyének és kisebb csoportok felelősségét is. Két évvel később a *Pacem in terris* kezdetű enciklikájának központi témája a világbéke. Az emberi jogokból kiindulva az egész világra kiterjedő működőképes békerendet körvonalaz az akkori „hidegháború” feloldására.

A II. vatikáni zsinat mindenekelőtt az *Apostolicam actuositatem* kezdetű, a világi hívek apostolkodásával foglalkozó határozatában és a *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciójában foglalkozott a modern világban élő emberek helyzetével, és körülírta a különböző közösségi feladatokat.

Az 1967-ben kiadott *Populorum progressio* kezdetű enciklikájában VI. Pál pápa a gazdaságilag elmaradott, fejletlen országok problematikáját állítja a figyelem homlokterébe. Fő tézisével, mely szerint „a fejlődés a béke új neve”, mutatja be a fejletlen országok megsegítésének a fontosságát a világbéke megtartása szempontjából.

A *Rerum novarum* 80. jubileumát 1971-ben az *Octogesima adveniens* kezdetű apostoli levelével ünnepelte a pápa. Ebben a körlevelében is – mivel pápasága előtt Afrikába és Dél-Amerikába látogatva az ott tapasztaltak mély nyomot hagytak benne – az

¹⁸ Vö. XII. Pius pápa 1944. december 24-ei (Karácsonyi) rádióüzenete. In: AAS 37 (1945), 10–20.

egyes államok és nemzetek fejlődési lehetőségeit latolgatja. Már akkor rámutatott a gazdasági növekedés ökológiai korlátaira, és igyekezett meghatározni a politikai cselekvés irányvonalait.

II. János Pál pápa szintén gazdagította a társadalmi kérdésekkel foglalkozó dokumentumok sorát. 1981-ben a *Laborem exercens* kezdetű enciklikájában tárgyalta kora munkáskérdését. Hangsúlyozta a munka méltóságát, személyi és alkotó jellegét a gépesítéssel és az automatizációval szemben. Ezt a megfontolást folytatta a *Sollicitudo rei socialis* (1987) kezdetű körlevelében, és ismét foglalkozott a nemzetközi kapcsolatok problémájával. Legfontosabb mondanivalói: problémát jelent a világ szétszakadása szegény és gazdag országokra, valamint hogy a világ a bűn struktúráinak van alávetve, épp ezért gyökeres változás, az etikai alapon való cselekvés szükségességére figyelmeztetett.

Az 1989–90-es évek eseményei kapcsán a pápa, a *Rerum novarum* 100 éves jubileuma alkalmából 1991-ben kiadott *Centesimus annus* kezdetű enciklikájával ismét a figyelem középpontjába állította az új idők „új dolgait”, figyelmeztetve a modern társadalmi problémák megoldásának szükségességére. Ugyanakkor ebben az üzenetében az egyház társadalmi tanításának átfogó szintézisét adta.

Péter és Pál apostolok ünnepén, 2009 június 29-én, adta ki XVI. Benedek pápa a *Caritas in veritate* kezdetű szociális enciklikáját. Talán nem véletlen, hogy a G8-ak (a világ hét, gazdaságilag legfejlettebb országának és Oroszországnak az együttműködési fóruma) július 8–10 között megtartott csúcstalálkozója előtt hozta nyilvánosságra. Az enciklika a társadalmi tanítás teológiai, hitbeli alapjait rendszerezi, és meggyőzően bizonyítja, hogy az elsődleges társadalometikai alapnak tartott igazságosság csupán másodlagos a szeretethez képest, amint az intézményi megoldásokra való törekvés is másodlagos a közösségi erkölcs

érvényesítéséhez képest.¹⁹ A pápa utal a *Populorum progressio* és a *Sollicitudo rei socialis* enciklikák kiemelkedő jelentőségére. Ezt abban látja és láttatja, hogy azok a társadalmi tanítás céljaként a fejlődést állították be, ami számára azonban nem csupán a nagyobb jóléttel fémjelzett anyagi fejlődést jelenti, hanem a katolikus emberképnek megfelelő „teljes ember” fejlődését.²⁰ Kemény figyelmeztetése, hogy „a jogok feltételezik a kötelességeket és ezek nélkül önkényre lesznek”.²¹ Sajátos az is, amint a pápa a természetes környezetünkhöz való viszonyunkkal kapcsolatban két végletől óv. A dokumentum szerint megvan a veszélye annak, hogy az ember „a természetet vagy érinthetetlen tabuként kezeli, vagy ellenkezőleg, kizsigereli azt”.²² A két véglettel szemben a természet adományainak az ember javára való felelősségteljes felhasználására szólít fel a pápa. A gazdaság problémáival kapcsolatban az okokat nem a globalizációban, illetve a globalizált világ politikai-gazdasági intézményrendszerében látja tetten érhetőnek, hanem a világgazdaság szereplőinek, az intézményrendszert működtető emberek etikai problémáiból (értsd ezen: erkölcstelenségéből) származónak mondja. Ugyanakkor a megoldást egyfelől a szubszidiaritás elvén alapuló globális politikai rendben, másfelől a társadalmi szolidaritás nem állami formáiban látja.²³

¹⁹ Vö. XVI. Benedek pápa *Caritas in veritate* kezdetű enciklikája az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és igazságban, Szent István társulat, Budapest 2009, 6; 9.

²⁰ Vö. *Caritas in veritate* 11.

²¹ *Caritas in veritate* 43.

²² *Caritas in veritate* 48.

²³ Vö. MIKE Károly–SZALAY Ákos, *A szeretet társadalmi tanítása – Javaslat XVI. Benedek pápa Caritas in veritate enciklikájának értelmezésére*. In: <http://fontolvahalado.igen.hu/850-a-szeretet-tarsadalmi-tanitasa--javaslat-xvi-benedek-papa-caritas-in-veritate-enciklikajanak-ertelmezesere.html> (Letöltés ideje: 2017. szeptember 22.)

Ferenc pápa *Áldott légy* (Laudato si') kezdetű, első önálló enciklikája, mely a közös otthon gondozása alcímet kapta, elsősorban a szociális témákról, a társadalmi igazságosság kérdéseiről szól. A világnak egy átfogó ökológiára van szüksége az igazság szolgálatában, tanítja a pápa, miközben egy „prófétai és szemlélődő életstílusra bátorít” a „kevesebb több” meggyőződésével.²⁴

A pápai körlevelek tehát koruk szociális problémái tárgyalásakor új szempontokra hívják fel a figyelmet, és ezzel szakmailag is megalapozzák az egyház szociális tanításán alapuló, vonatkozó gyakorlatát.

²⁴ Ferenc pápa, *Laudato si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról*, Szent István Társulat, Budapest 2015, 222.